

ВАРГАНСКАЯ ГАРА

Вельмі часта пры паездках па Беларусі можна ўбачыць з трасы пагоркі правільнай формы. Не пагорчак, а сапраўдную гару бачна ўжо на выездзе з аграгарадка Порплішча Докшыцкага раёна. Яна ўзнікае на гарызонце з левага боку і суправаджае нас да самай мяжы з Глыбоцкім раёнам. Нават знешні выгляд прываблівае, кожнаму зразумела, што тут не абышлося без нейкіх таямніц і легенд. Спыняешся, напрыклад, у тых жа Варганах, і табе з радасцю выдаюць гісторыю пра тое, што некалі была вялікая бітва са шведамі (французамі, туркамі). Было шмат забітых. Іх пахавалі. На месца пахавання салдаты шапкамі наносілі з ваколіц зямлю. З той пары і ўзвышаецца Варганская гара.

Пачнём з паходжання. Навука звязвае фарміраванне сучаснага рэльефу Докшыцкага раёна і ўсёй Поўначы Беларусі з апошнім, Валдайскай, зледзяненнем, якое дасягнула найбольшай магутнасці 92–85 тысяч год таму назад. Затым ледавік паступова стаў таяць. Канчаткова знік каля 13 тысяч год таму. Пасля сябе ён пакінуў глыбокія ўпадзіны і ўзгоркі, што захаваліся да сучаснасці. Упадзіны паступова запоўнілі талыя воды і воды падземных крыніц. Маляўнічыя азёры – Нарач, Сэрвач – плады яго дзейнасці. Узвышшы – Свянцянская града, Варганская гара – таксама зрабіў ледавік.

Назва гары і ўзнікшага пазней на ёй і ля яе паселішча мае балцкія карані. Яе значэнне звязана з чарадзеяствам, варажбой, гаданнем.

Не заўсёды гэта была «Варганская гара». У 19-м – пачатку 20 стагоддзя панавала назва «Гара Варганіца». Іменна так яе называе мастак Драздовіч.

Варганіцы прысвечаны дзве яго гравюры, дзе гара паказана з розных пунктаў.

Гістарычная навука адносіць гарадзішчы – умацаваныя паселішчы – да ранняга жалезнага веку. Ён пачаўся на нашай тэрыторыі прыкладна за пяцьсот гадоў да нараджэння Хрыста. Людзі паступова сталі асвойваць выраб новага матэрыялу для прылад працы – жалеза. У мясцовага насельніцтва не было магчымасці карыстацца меднымі або бронзавымі прыладамі працы. Бліжэйшая медзь – у Карпатах або на Каўказе, волава – на Брытанскіх астравах. Калі што трапляла выпадкова, то гэты металічны прадмет вельмі шанавалі і перадавалі з пакалення ў пакаленне.

А сыравіна для вытворчасці жалеза – балотная руда – сустракаецца даволі часта. Кожны, хто восенню хадзіў па журавіны або касіў на балоце сена, заўважаў карычневыя разводы на вадзе, своеасаблівую плёнку. Старыя людзі называлі такія месцы ржаўкамі. Гэта адзін з паказчыкаў наяўнасці балотнай руды. Яе даставалі, высушвалі. Атрымліваўся парашок бурага колеру. Не кожны мог гэта рабіць. У любой мясцовасці былі свае «рудазнаўцы». З палівам таксама праблем не было. Раней клімат быў крыху цяплейшы, хапала лісцевых дрэў, з якіх можна было падрыхтаваць асобым спосабам драўляны вугаль, што мог даць дастатковую для спякання руды тэмпературу. Трэба падкрэсліць слова «спяканне», бо каб атрымаць метал у вадкім выглядзе, тэмпературы ў прымітыўнай домніцы не хапала. Атрыманы «блін» даставалі, разабраўшы печку, разбівалі на некалькі частак для зручнасці апрацоўкі, зноў награвалі і кавалі каменнымі малаткамі. Атрымлівалася нешта падобнае на серп, нож або наканечнік кап'я. Паверхня атрыманай прылады была вельмі грубай, але гэта было жалеза!

Вось такім гарадзішчам жалезнага веку і з'яўляецца Варганская гара. На схілах добра прасочваюцца рэшткі абарончых валоў, ды і самі схілы вельмі крутыя. Даследваць Варганскую гару ў якасці помніка даўніны пачалі яшчэ ў канцы 19 стагоддзя. Першым гэта зрабіў расійскі археолаг Фёдар Васільевіч Пакроўскі, складальнік археалагічных карт Гродзенскай, Віленскай і Ковенскай губерняў, адзін з ініцыятараў і арганізатараў прайшоўшага ў 1893 годзе ў Вільні дзевятага археалагічнага з'езда.

Надавалі ўвагу Варганам і беларускія археолагі ў пасляваенны час. Тры разы – у 1949, 1965, 1972 гадах – наведваўся Аляксей Рыгоровіч Мітрафанаў, даследчык археалагічных культур жалезнага веку, асабліва культуры штрыхаванай керамікі і днепра-дзвінскай культуры. Суцэльных раскопак ён не праводзіў, а разведвальныя шурфы далі штрыхаваную кераміку і рэшткі ляпнога гладкасценнага посуду. Знаходкі адносяцца да 3–4 стагоддзяў нашай эры. У 1997 годзе на гарадзішчы працаваў Э. М. Зайкоўскі, даследчык культурных месцаў Беларусі.

Сапраўдныя раскопкі праводзіў толькі Георгій Васільевіч Штыхаў. Ён даследаваў селішча і два курганы. Раскопкі праходзілі ў 1965 годзе. Яны выявілі сляды наземнага жылля з печкай-каменкай, жалезныя сярпы, жалезныя нажы, гліняныя формы для ліцця з медзі або бронзы, прасліцы, фрагменты глінянага посуду. Вучоны датаваў гэтыя знаходкі шостым стагоддзем. Так што Варганы маюць сталае насельніцтва не менш, чым на працягу тысячы чатырохсот год, а на ўмацаванай гары абараняліся ўжо праз трыста гадоў пасля нараджэння Хрыста. На жалезных

прыладах бачны сляды грубай коўкі, яны шурпатыя, у ямачках ад удараў каменным малатком. Домніцу Штыхаў не знайшоў, але ж і раскоп у яго быў не вельмі вялікі, а тэрыторыя селішча даволі значная.

Зараз гара перажывае не самыя лепшыя часы. Нашы продкі наладжвалі на ёй Купалле, у пэўныя веснавыя і восеньскія дні палілі кастры, вадзілі карагоды, маліліся і шапталі заклінанні ля таямнічага каменя. Але ж яны не выкідвалі туды смецце, не білі там бутэлек. Зараз гэта – самая звычайная з’ява.

Групы вучняў са школ раёна там бываюць даволі рэдка. Але гэта месца настолькі прыкметнае і знакамітае, што рана ці позна туды пажадаюць узняцца турысты, і не толькі беларускія. Я ўяўляю рэакцыю японца, чэха або швейцарца. Гэта гістарычная каштоўнасць, і нам яе шанавець і аб ёй клапаціцца.

Аўтар выказвае глыбокую ўдзячнасць фотамастаку Сяргею Аляксандравічу Васько, Ларысе Вацлаваўне Ждановіч, Канстанціну Шыталю за дазвол карыстацца іх фотаматэрыяламі.

Сцяпан Целеш